

Var D.G. Monrad manio-depressiv?

Af Tage Kaarsted

2. december 1983 forsvarede læge Johan Schioldann Nielsen sin medicinske doktorafhandling »D.G. Monrad. En patografi«. Her bringes første officielle opponenter, professor, dr. phil. Tage Kaarstedes opposition. Derefter følger dr.med. et. phil. Egill Snorrasons indlæg ex auditorio. Endelig bringes et svar fra dr. med Johan Schioldann Nielsen med en indføjret replik til Egill Snorrason fra professor, dr. med. Henning Schmidt.

Dagen i dag er sagt i al stilfærdighed en historisk dag. Ikke fordi Dansk Psykiatrisk Selskab holder sit 75 års jubilæum just i denne time, og ej heller fordi der er tale om en disputatshandling med mange tilhørere. Vi har ved Odense Universitet haft talrige medicinske og historiske disputater; men den afhandling, hvis kvaliteter vi i dag skal prøve, er vort første patografiske arbejde – og for resten er det årtier siden, en patografisk doktorafhandling overhovedet er indleveret ved noget dansk universitet. Videre er det første – men forhåbentlig ikke sidste gang – to fakulteter samarbejder. Jeg vil gerne sige tak for, at det medicinske fakultet bad mig være med i bedømmelsesudvalget for Johan Schioldann Niensens afhandling, D.G. Monrad. En patografi (Odense Universitetsforlag), selv om det betød, at andet arbejde måtte lægges bort for en stund. Ofte tales om tværfagligt samarbejde, og lige så tit er der tale om dilettanteri, thi man må kunne et fag til bunds, før man nærmer sig et andet. Lad det være sagt straks, at i al fald jeg synes, præses opfylder dette krav. Jeg må antage, at han kan sin metier som læge, og han har derudover seriøst sat sig ind i historikerens arbejdsform. Resultatet er blevet et vægtigt medicinalhistorisk arbejde.

Den historiske forskning omfatter mange discipliner, alle lige betydningsfulde, men ikke lige håndgribelige. Sværest og metodisk mest problematisk er vel den historiske biografi, vel at mærke, hvis man vil søge om bag den historiske persons ydre adfærd og ind bag ved. Hvad drev ham (eller hende), hvorfor handlede han, som han gjorde? Her kan psykologien og psykiatrien – ja, lægevidenskaben som sådan – yde historien uvurderlig hjælp. Meget af en statsmands adfærd lader sig meget vel forklare ud fra ydre krav og ideologi, taktiske omstændigheder og rollens fordringer, men tilbage bliver det ubevidste, det uforklarlige, som især

under dramatiske omstændigheder trænger sig på og kræver en forklaring. Samuel Johnson, der var genstand for den første moderne biografi (af James Boswell), og selv en kyndig biograf, sagde: »Hvis vi skylder mindet om de døde respekt, bør respekten dog være større, når det drejer sig om viden, dyd og sandhed. Der er mange, som finder det fromt at skjule deres venners fejl, selv når de ikke længere kan lide under at blive afsløret. Derfor ser vi et helt persongalleri hyldet af så ensformig panegyrik, at man kun kan skelne den ene fra den anden ved hjælp af ydre og tilfældige omstændigheder«.

Dansk historieskrivning har modsat de angelsaksiske lande ingen tradition for »den store biografi«. Vi har beskrevet personer, men i grunden mest deres baggrund. Intimsfæren er de professionelle historikere gået langt uden om. Af usikkerhed, af etiske grunde – og nok også hos de mere reflekterende af ængstelse for, at nutidens aktører vil destruere for meget, hvis alt blotlægges for tidligt.

Det er lidt beskæmmende, at der skulle skønlitterære forfattere til at ruske op i historikerne. Jeg tænker her på Thorkild Hansens store værk om Knut Hamsun. Det er velskrevet, men mislykket. Ikke fordi det er antipsykiatrisk, men fordi forfatteren ikke lever sig ind i samtiden. Det skal også tilføjes, at i historien må man gerne digte *med* kilderne, ikke imod. Det gør Thorkild Hansen. På den anden side tager en forfatter som Hans Lyngby Jepsen fast om nælden i sin Stauning-biografi fra 1979. Nælden hedder sex og alkohol. Jeg synes ikke, der er grund til at gå i rette med Lyngby Jepsen¹. Jeg må i al fald for mit vedkommende acceptere Lyngby Jepsens hovedtese, som er, at forfatteren af en biografi bør gå rundt om hele personen med inddragelse af alt materiale².

Kravet må være, at det hele skal med, ikke for sensationens eller nyfigenhedens skyld, men naturligvis kun hvis forklaringen af personens adfærd og handlinger kræver det.

Heraf følger logisk, at historiske personers helbredstilstand, både fysisk og psykisk, er et legitimt objekt for forskning, der da også har ført til arbejder, som er af betydning for den historiske forståelse.

Nævnes kan f.eks. *The Pathology of Leadership* af Hugh L'Etang (Heinemann, London 1969), der går helt op til vor tid med analyser af bl.a. Eden, Eisenhower og Lyndon B. Johnson. I denne bog kan man også under en redegørelse for Franklin D. Roosevelts sygdomme finde en

---

1. H.T. 1980, s. 184-92.

2. Sst. 1982, s. 57-61.

vurdering af, hvad der eksplicit kaldes »hans cyklothymiske temperament«.

»Når kurven gik op ad, var han fuld af energi og optimisme, men når han var i en bølgedal, var han modløs og havde et deprimeret syn på tilværelsen«³. Også Winston Churchill beskrives som cyklothym, og det spørgsmål rejses, om den katastrofale Dardaneller-operation i 1915 ligefrem blev udtænkt i en manisk periode⁴. Sådanne politiker-karakteristikker må være funden føde for præses.

Kendt er også Winston Churchill's læges udlevering af alle sin patients svagheder, efter min mening et uetisk værk, fordi det udkom, endnu mens Churchill's enke (og børn) levede⁵.

Omtales kan tillige *The Medical Casebook of Adolf Hitler. His Illnesses, Doctors and Drugs* by Leonard and Renate Heston (London 1979), der argumenterer overbevisende for, at Hitler i stigende grad blev afhængig af narkotika, og at nogle af hans dispositioner skal forklares af denne årsag.

Væsentlig i dagens sammenhæng er Frederick Wyatt og William B. Willcox afhandling: *Sir Henry Clinton: A Psychological Exploration in History*⁶.

Wyatt er klinisk psykolog, Willcox historiker, og genstanden for deres analyse er – populært sagt – den britiske general, som for 200 år siden tabte Amerika for Storbritannien ved sine svingninger mellem ønsket om at få den øverste kommando og angsten for at bruge den, da han omsider i 1778 fik den. Hvorfor? spørger de to. Og uagtet jeg er af den mening, at den helstøbte biografi kun kan skrives af én forfatter, er Wyatt og Willcox' arbejder et eksempel på, at et snævert samarbejde mellem to forskere med forskellig baggrund kan være frugtbar.

Med al respekt for præses' belæsthed tror jeg, at han *dog* kunne have haft glæde af at læse sådanne arbejder⁷.

3. L'Etang, s. 90.

4. Sst. s. 156ff.

5. Lord Moran: Winston Churchill. The Struggle for Survival 1940-65. London 1966. Heri omtales Churchills psykiske tilstand ofte. F.eks. s. 167, hvor »The Black Dog« nævnes. Det var hans eget navn for de undertiden langvarige anfald af depressioner, hvorunder han led, se også s. 745f.

6. William and Mary Quarterly, 3rd Series, XVI, 1959; genoptrykt under titlen 'The Subconscious' i American History and the Social Sciences. Edited by Edward N. Sath. Macmillan 1964.

7. Efter disputatsforsvaret er udkommet: Barbara Kellermann (ed): Leadership. Multidisciplinary Perspectives (Prentice Hall, 1984). Navnlig kap. 1 af Bruce Mazlish »History, Psychology, and Leadership« og kap. 11 af Stanley Renshon »Assessing Political Leaders The Criterion of »Mental Health«« har interesse i denne sammenhæng.

Det har han ikke, men til gengæld viser hans litteraturfortegnelse og hans hele approach, at der er så meget andet, han har læst og benyttet.

De væsentligste værker er patografiske, og derfor må vi af hensyn til de tilstedeværende historikere kort med præses definere, at den patografiske metodes formål »er at påvise og analysere et enkeltindvids arvebiologiske og miljømæssige baggrund, personlighedsudvikling, livsløb, eventuelle psykiske som fysiske sygdomme og deres indvirkning på det undersøgte individ, samt påvirkning af omgivelser og tidsånd, for hermed at kunne bestemme disse forholds betydning for hans handlemåde, gerning og frembringelser.« (s. 4f). Eller med Ib Ostenfeld simpelthen »Beskrivelse af psykiske afvigelser og sindslidelser hos fremragende personligheder«⁸. Dette enkelte individ, denne fremragende personlighed er altså in casu Ditlev Gothard Monrad.

Af hensyn til de tilstedeværende medicinere og andre bør denne mand præsenteres. Der ligger fra min side ingen arrogance bag dette ordvalg, men fra aktiv medvirken i adskillige doktordisputatser ved jeg, at auditoriets større del som regel ikke har haft tid til eller mulighed for at sætte sig ind i emnet – endsige for at have læst afhandlingen – og da slet ikke, når denne er på 585 sider. Derfor følgende:

D.G. Monrad (1811-87) hører til blandt de få danske politikere, som man vel tør knytte prædikatet statsmand til, tillige var han som teolog en åndspersonlighed af format og også en betydelig administrator. Allerede før enevældens fald i 1848 havde han de politiske poster, man kunne have, når man ikke ligefrem blev optaget i kongens råd, hvad Monrad som oppositionsmand af selvindlysende årsager ikke blev. Han spillede en afgørende rolle ved statsomvæltningen i marts 1848 og var til november samme år kultusminister og vel den, der mere end nogen anden enkeltperson prægede den grundlov, som stadig er gældende ret i vort land. 1848-65 var han medlem af folketinget, hvor han med stor taktisk sans og megen moderation stred for at fastholde de basale elementer i sit forfatningsværk. I 1849 blev han biskop, men afskedigedes i 1854 for opsætsighed mod A.S. Ørsteds ultra højre regering, som faldt samme år. 1855-59 var han overskoledirektør og departementschef i kultusministeriet. Som sådan forbedrede han lærernes lønninger og gav befolkningen øget indflydelse på embedernes besættelse (under Grundtvigs protest); han var en drivende kraft i, hvad der er kaldt »seminariernes blomstrings-tid«, og han skaffede kvinderne adgang til læreruddannelsen⁹. 1859-63

8. Kronik i Berl. Tid. 16.2. 1979.

9. Nyholm, s. 189.

var han på ny kultusminister og 1859-61 også indenrigsminister, som dengang omfattede, hvad der i dag er spredt på ti selvstændige ministerier. Som trafikminister har Monrad således f.eks. ansvaret for, at der kom en længdebane i Østjylland, og for at den fik den linjeføring, den stadig har. I samlingen 1860-61 forelagde han 36 lovforslag for rigsdagen, som han ofte holdt beskæftiget til langt ud over midnat. Hans meget kritiske iagttagelser og rigsdagskollega Sofus Høgsbro siger herom, at Monrad »er en mageløs arbejdshest, der i stedet for at trættes bliver livligere og muntre ved det arbejde, der ville overvælde andre«. Han holdt 766 af samlingens ca. 5000 foredrag, og 42 til dels vigtige love blev gennemført væsentligt takket være ham¹⁰

I december 1863 kom det spæde danske demokrati ud i både en indre og ydre krise. Regeringen var kørt fast, og en krig stod for døren. I denne situation greb Monrad magten. I den regering, hvis chef han blev, overtog han tillige finansministeriet og ministeriet for Holsten og Lauenborg, en tid lang også udenrigsministeriet. Monrads ministerium blev kaldt millionen, idet det hævdedes at bestå af en ener (Monrad) og seks nuller. For den ulykkelige udgang på krigen bærer han et hovedansvar, og han drog konsekvensen ved med en del af sin familie at udvandre til New Zealand, hvor han også blev en kendt skikkelse. En new zealandsk historiker har således skrevet hans biografi¹¹. Dog, i 1869 brød han atter op og vendte hjem til Danmark, først som sognepræst, men fra 1871 til 1886 atter som biskop over Lolland-Falsters stift, og påny kom han i folketinget (1882-86). I hele sin tilværelse udfoldede han en omfattende og betydelig litterær virksomhed. Ikke mindst er hans prædikensamlinger berømmet for deres originalitet.

Det tør uden videre postuleres, at her er tale om et eventyrligt livsløb, og allerede samtiden var fængslet af Monrads format, tiltrukket eller frastødt, det var umuligt at forholde sig ligegyldigt over for ham.

Tre Monrad-disputatser har allerede set dagens lys. I 1936 kom Povl Bagges koncentrerede, indtrængende og klare bog: Studier over D.G. Monrads statstanker; i 1944 Svend Hauges teologiske disputats: Studier over D.G. Monrad som religiøs personlighed; og i 1947 A. Nyholms teologiske doktorafhandling: Religion og Politik, et grundlæggende arbejde for al Monradforskning. Hertil kommer talrige andre afhandlinger

---

10. Nyholm s. 207f., jf. Stavnstrup s. 168f.

11. G.C. Petersen: D.G. Monrad, Scholar, Statesman, Priest and New Zealand Pioneer and His New Zealand Descendants, N.Z. 1965).

og værker, hvoraf jeg kun skal nævne journalisten P. Stavnstrups vellykkede forsøg på at skrive en totalbiografi fra 1948.

Mange i samtiden betragtede Monrad som gådefuld, og bl.a. historikeren Aage Friis søgte – uden at der kom noget rigtigt ud deraf – at inddrage den psykiatriske forskning i en vurdering af Monrad. Mange af hans politiske beslutninger kunne for historikerne virke, som om de var truffet af en person, der ikke var i en normal sindstilstand. »Han må have været gal«, er en bemærkning, jeg ofte har hørt lige fra min studietid og til nu, når talen faldt på Monrad, og i Politikens Danmarkshistorie taler Roar Skovmand direkte om Monrads »maniodepressive gemyt«¹². Derfor må det fra historikernes side hilses med stor glæde, at en kompetent psykiater har påtaget sig den meget omfattende og vanskelige opgave at underkaste D.G. Monrad en psykiatrisk undersøgelse – om jeg så må sige.

Præses har sat sig grundigt ind i Monrad-litteraturen, og hans kildekendskab er særdeles omfattende, selv om der er et par unladelsessynder, som jeg skal komme tilbage til. En forhåndsomtale og generel vurdering af det meget betydelige kildemateriale, som har stået til præses rådighed, havde været ønskelig særlig i dette tilfælde. Men præses skal roses for sine grundige studier i snart sagt alt, hvad Monrad selv har skrevet. Han har udnyttet kildeudgaverne; med rette spiller udenrigsministeriets direktør P. Vedels ganske vist sene bidrag (i Tilskueren 1904-05) en betydelig rolle – for nu blot at nævne en enkelt kilde. Men præses har også fremdraget avisartikler, ligesom han bygger på et omfattende utrykt og til dels ubenyttet kildemateriale i Rigsarkivet og Det kgl. Bibliotek. Hos Monrads efterslægt har han opsporet vigtige, hidtil ukendte breve. Dette fremdragelsesarbejde er i sig selv af betydning for den historiske forskning.

Præses akribi er der kun lidt at udsætte på. Han er omhyggelig i sine gengivelser og citerer korrekt.

En væsentlig anke kan rettes mod afhandlingens form. Præses henfalder til en urimeligt tyngende anvendelse af lange citater. Disse er rigtig nok næsten alle velvalgte og meget centrale, men ud fra de principper, der gælder for videnskabelig historieskrivning, burde præses have anvendt en analytisk gennemskrivning, dokumenteret ved notehensvisninger. De fleste tekster er enten trykt eller findes i offentlige arkiver, og de privatejede tekster kunne eventuelt optrykkes in ekstenso i et appendiks. Nu fremtræder afhandlingen stedvis som en utilfredsstillende kildeudgave, der bringer uddrag af Monradtekster, uden at man får oplysning om

12. Bd. 11, 1964, s. 480.

udgivelsesprincipperne og ofte med en enkelt linjes forbindende tekst, i hvilken præses ikke sjældent anvender et stereotyp, klichépræget sprog. Eksempelvis har præses således anvendt ordet selvfølelse (eller selvfølelse) mindst 92 gange. Andre tyngende gentagelser kunne anføres.

Undertiden står citaterne ganske ukommenterede. Det gælder f.eks. s. 30-41, hvor der citeres fra en række af D.G. Monrads hjemmeopgaver, uden at de søges belyst ud fra tidens almindelige etiske debat, og uden at der tages stilling til, i hvilket omfang de kan være påvirket af Monrads lærer, der var hans plejefar. (Se også s. 197). Efter lange citater hedder det s. 57: »Digtsamlingen kan i sig selv ikke bære nogen patografisk vurdering. Heller ikke hans gammeltestamentlige dramaer kan isoleret bære en sådan. Men temaet har begge steder et tydeligt personligt præg.« Der synes derfor ikke at være grund til at citere dem, ligesom det er en banalitet at karakterisere temaet som anført, da man vel tør gå ud fra, at enhver digtning har et personligt præg (se også s. 79-83). De udstrakte citeringer bruges også, når præses skal skildre psykiatriens stadi på Monrads egen tid (s. 63-65). Her – hvor hensynet til Monrads egen ytringsform ikke kan påberåbes – fremlægger præses også tekster i stedet for at give sin egen analyse.

Ved en gennemarbejdning var afhandlingen blevet væsentlig kortere og lettere at læse, ligesom præses i højere grad var blevet tvunget til at overveje og præcisere sine vurderinger, der nu sædvanligvis optræder i slutningen af hvert kapitel meget kortfattet og undertiden præget af gentagelsernes gentagelse. Meget af det citerede kunne i øvrigt være anbragt i noterne, mens nogle af oplysningerne i disse fortjente at komme op i teksten.

Præses paradigma har for mig at se været Ib Ostfeldts disputats fra 1937: »J. Th. Lundbye. Et stemningslivs historie«. Men forskellen på de to patografiske disputats er dels Ostfeldts overlegenhed som skribent, dels at han har haft et meget mere entydigt kildemateriale til sin rådighed. Lundbyes dagbøger synes næsten at være ført med henblik på en psykiater, mens præses ikke har haft nær så meget materiale af denne art, men i højere grad er henvist til at bygge på Monrads utallige, offentlige manifestationer, omend Monrads mange private breve bør fremhæves. Til gengæld kan Monrad observeres over et meget længere åremål end Lundbye, der døde ung.

I Povl Bagges disputats ser man genialiteten hos statsmanden, hos Svend Hauge Monrads format som religiøs person og hos Nyholm og Stavnstrup en syntese af de to begreber stadigt efterladende indtrykket af et geni,

eller i al fald et usædvanligt menneske eller, hvad Ib Ostenfeld har kaldt et undtagelsesmenneske, vel at mærke i positiv forstand¹³. Hvilket resultat når præsens da?

Selv om han har blik for Monrads format, kan den foreliggende skildring for én, der er opdraget i lyset af de tre nævnte disputatser, næsten virke som en ganske vist under venlige former foregående stuegang på et human psykiatrisk hospital, hvor patienten Ditlev Gothard Monrad, personnummer 2411-1811, ligger med diagnosen maniodepressiv psykose og til observation for gonorré.

Jeg ved, at min karakteristik i sit indhold er uhistorisk og i sin formulering provokerende. Men jeg tænker blot på Ib Ostenfelds analyse af J.Th. Lundbye. Den er nok mere subjektiv end præsens', men båret af en åbenbar varme og sympati, hvor denne afhandling er præget af klinikerens nøgterne og næsten kølige beskrivelse og vurdering. Da det er åbenbart, at præsens er fascineret af Monrad, er det lidt en skam, at dette engagement ikke fremtræder eksplicit. Historie er lige så lidt som psykiatri en eksakt videnskab.

Lad det i en parentes straks være sagt, at hvad angår hypotesen om, at Monrad led af en venerisk sygdom, må jeg slutte mig til H.C. Grams og Kr. Carøes opfattelse, som i virkeligheden Henning Schmidt også deler, nemlig »umuligheden af at stille en diagnose på de sparsomme oplysninger« (s. 71). Som historiker tør jeg i al fald ikke drage konklusioner byggende på kildeudsagn af denne karakter, hvis talen havde været om f.eks. samtidige politiske vurderinger, mangelfulde og måske kryptisk indforståede. Men om Monrad som ivrig ung mand har haft et seksuelt færdselsuheld, skal jeg ganske overlade til medicinerne. Det samme gælder spørgsmålet om Monrads eventuelle forhold til alkohol, som ifølge præsens egne præmisser vel burde være diskuteret med samme grundighed¹⁴. Vigtigere er det, om præsens har ret i den tese, at Monrad var af manio-depressiv konstitution i form af et udpræget cyklotymt temperament, og at han kan betegnes som et genialt stemningsmenneske (s. 536). Jeg mener, at svaret er, at præsens overvejende har ret i sin dom. Men jeg finder, at han sine steder er for håndfast i sin udnyttelse af dubiøse kilder, og at han ikke altid er sikker nok i sin forståelse af samtiden.

På udsagnene om D.G. Monrads forfædre kan ikke drages konklusioner, de var nok »mærkelige«, »kunstfærdige« og »mærkværdige«, men

13. Kronik i Berl.Tid. 16.2. 1979.

14. P. Stavnstrup er inde på det s. 151f., og kabinetssekretær I.P. Trap (Schioldann Nielsen s. 257f).

med datidens sprogbrug in mente tror jeg ikke engang, at det betyder, at de var excentriske (s. 11). Også D.G. Monrad omtales af samtidige som »mærkelig« (f.eks. s. 449). Præses burde have gjort sig klart, at dette ord snarere betød »værd at mærke sig« (jf. Ordbog over det danske sprog) og ikke altid afvigende, jf. det engelske resumé s. 571, hvor »mærkeligste« oversættes ved »strangest«.

Derimod er der ingen tvivl om, at Monrads far var sindssyg, og præses konstaterer (s. 21), at flere efterkommere var manio-depressive. Af diskretionsmæssige grunde uddybes dette ikke. Men kunne det ikke være præciseret ved numre eller tegn som i Ostenfelds stamtavle over Lundbyes mødrene slægt, især når henses til, at psykiateren H.I. Schou ved Svend Hauges disputatsforsvar i 1944 gik anderledes tæt på¹⁵?

Jeg kan tilslutte mig præses efter omstændelige præmisser fremdragne konklusion s. 90 vedrørende Monrads ungdomsliv som præget af et omskifteligt stemningsliv og en svagelig konstitution. Selv uden arvelig disposition må en så fortvivlet forældrebaggrund præge et barn. Indlæggelserne på Det kgl. Frederiks Hospital lægger præses med rette megen vægt på, men en historiker havde gerne set nogle generelle betragtninger over kvaliteten af datidens journaler, idet jeg bemærker, at jeg ikke selv er kyndig nok til at vurdere, om oversættelserne fra latin til dansk er lægeligt rigtige. Ønskelige var også oplysninger om, hvad man dengang overhovedet blev indlagt for.

Naturligt nok beskæftiger præses sig med Monrads ulykkelige forelskelse i Anna Mathea Aagaard (senere gift med skolemanden Martin Hammerich). Jeg synes dog ikke, Monrads brev af 3.8. 1835 til Anna Mathea er særlig »besynderligt«, som præses skriver s. 102. Herre Gud, han var dybt forelsket, og pigen havde givet ham en kurv – ikke omvendt, som præses skriver s. 109. Hertil kommer, at de breve, som Monrad citeres for i kap. 10, er skrevet i tidens stil. Om sådanne personlige forhold skrev en Orla Lehmann, en Christian Winther, en Chr. Richardt på ganske samme måde. Jeg er derfor noget mere forbeholden over for konklusionen s. 108 og ville nok nøjes med at sige, at hans eksamensadfærd viser hans fremragende begavelse og totale mangel på ydmyghed. Her vil jeg acceptere præses yndlingsord: selvfølelse. Meget af hans øvrige adfærd er vel blot udtryk for kærestesorg, ligesom i det følgende om Parisopholdet 1838-39 (kap. 12) de fleste af hans svingninger nu kan henføres til, at han længtes

15. Gengivet i Ugeskrift for Læger 1944, s. 322 ff – og i øvrigt ikke omtalt i litteraturlisten til disputatsen.

hjem efter den kæreste, han da havde truffet, og som han savnede dybt og inderligt. Jeg kunne fristes til at citere fra de breve, den 60-årige Ove Rode skrev til sin kone 90 år senere, da han nogle gange var adskilt fra hende få uger. Ingen ville i hans tilfælde tænke på noget sygeligt, men for begge er der vel tale om højtbegavede, følelsesfulde mennesker med åbenbare musiske egenskaber, der gjorde det muligt for dem at udtrykke sig, som de gjorde. For resten er der et såre almindeligt fænomen, som hedder hjemve, og som man vist ikke behøver at henføre under psykiatrien (se også s. 175).

Som bekendt fandt Monrads politiske debut sted på det studentermøde, som i 1839 afholdtes umiddelbart efter Kong Frederik VI's død, og hvorfra der rettedes en henvendelse til Christian VIII om en fri forfatning ad modum den norske Eidsvollforfatning. Med rette har præses taget Monrads artikler op fra den tid, der fulgte. Men jeg synes ikke, der er meget til støtte for afhandlingens tese. Der er tale om meget lange citater uden tilløb til egentlig analyse, men præget af talrige enslydende gentagelser. Se f.eks. s. 158. Her kaldes en artikel, som tilskrives Monrad, for »umiddelbart ejendommeligt«. Det er ikke mig muligt at se det ejendommelige i dette meget vittige angreb på udgifterne til kongens sølvbryllupsfest. Artiklen, som vidner om et udtalt polemisk talent, går meget elegant ud på at gøre enevoldskongen til en ganske almindelig dødelig.

På samme måde forekommer det overfortolkende, at præses s. 190 betegner Monrads Ridehustale 1845 (om det nordiske samarbejde) som »patetisk, svulstig, (øget) selvfølende!« Ja, ud fra en nutidig betragtning, men P. Vedel karakteriserer talen om »noget af det forstandigste, der blev sagt« ved den lejlighed, fordi de skandinaviske forhåbninger blev henvist til fremtiden, og det var politisk opportunt. Talen var, stemningen og situationen taget i betragtning, taktisk velberegnet over for disse tiradehungrende studenter.

Monrads første afgørende politiske indsats blev øvet i martsdagene 1848 og ved grundlovens affattelse og gennemførelse. Præses er af den mening, at Monrad viste sig meget aktiv og handlekraftig, men også præget af nogen uro og rastløshed og af »selvfølende stemningsbetonethed«. Han siger dog også, at abnorme stemningstilstande ikke sikkert kan påvises. Jeg er enig med præses i hele vurderingen, men føjer til, at Monrad viser de statsmandsevner, han havde, ved sin forståelse for kontinuitetens afgørende indflydelse. Det ses af den moderate måde, hvorpå statsomvæltningen foregik. Urolig og rastløs var Monrad, javel, men det var også en helt enestående situation med revolution lige uden for døren, en

krigserklæring på vej ind ad samme dør, en ophidset opinion og en politisk og administrativ splittet top. Om Monrads adfærd i 1848 ville jeg bruge det samme udtryk som om Ove Rode i en anspændt situation, nemlig: sensitivt levende med i dens muligheder. Vist var Monrad selvfølelse, han kendte sit eget værd, men i al fald i 1848-49 overvurderede han ikke sig selv. Jeg kan derfor ikke tiltræde baron C. Zeuthens negative karakteristik af Monrad i 1848. I al fald burde præses karakterisere Zeuthens politiske holdning i forhold til Monrad. Zeuthen var reaktionær og en af de få, der stemte mod grundloven.

Monrads bispegerning og allerede omtalte virke som skoledirektør skal jeg ikke gå nærmere ind på; det samme gælder hans gerning som minister 1859-63. Men i princippet må jeg dog spørge præses, om han slet ikke har gjort sig tanker vedrørende korrespondancen mellem biskop Martensen og provst Gude fra oktober 1859, hvor Monrad karakteriseres som: »En fusker i alle retninger« (s. 255), eller »fræk og fordærvelig« (s. 262) som Martensen skriver; ja, hvorledes vil ikke Anker Jørgensen karakterisere Uffe Ellemann-Jensen i et privat brev til en meningsfælle? Med andre ord er der tale om en politisk modstanders vurdering; og det bringer ikke videre i forståelsen af Monrad, at også Frederik VII betragtede ham som jesuit (s. 256). Få sider længere fremme (s. 261) dukker Frederik VII påny op, og man ved ikke, hvad man skal stille op med følgende ukommenterede citat: »Ja, Monrad er ikke at stole på, men når han giver hånden, og man siger: »Ærlig Monrad«, så kan man tro ham«. Det fremgår ikke, at præses har udeladt eftersætningen: »det har han selv sagt mig.« Som bekendt var Frederik VII lystløgner og i sig selv egnet til psykiatrisk beskrivelse. På samme side citeres enkedronningen gennem Peter Rørdam, uden at dennes kildeværdi vurderes.

Når Sofus Høgsbro skriver om Monrad, at han »kan bøje sig efter omstændighederne og derfor må være upålidelig« (s. 263), er det en naiv karakteristik, for det er jo, hvad enhver politiker bestandig tvinges til i et demokrati. Ej heller er der noget ejendommeligt i, at han vil »føle tøjlerne i sin hånd«. Det vil enhver politiker, thi politik er et spørgsmål om magt, og den ønskede Monrad.

Først i december 1863 kunne han gribe tøjlerne i en situation, hvor det demokratiske system var kørt fast. Den bedste samtidige karakteristik forekommer at være Martin Hammerichs (s. 284), når den læses i sin helhed, selv om Hammerich var den rival, som giftede sig med Anna Mathea. Heraf fremgår, at nøgleordet er selvovervurdering.

Præses har ikke alle vegne sorteret sine kilder kritisk nok, hvad jeg om lidt skal vende tilbage til. På trods af dette forbehold kan jeg i alt væsent-

ligt tiltræde delkonklusionen s. 287, som forekommer rimeligt afbalanceret:

»Patografisk må man konkludere, at det ikke kan udelukkes, at Monrad, der da var »lutter Liv og Fyrighed« under noget »uoverskuelige« forhold, men i en let løftet grundstemning og netop af denne årsag selvovervurderende, har under- eller fejlvurderet den politiske situation og for let har taget beslutningen om at tilbyde sig hos kongen som konsejlspræsident. – Derimod taler materialet ikke afgørende for, at han da har frembudt en fra sin habituelle væsentligt ændret eller kompromitteret dømmekraft.«

I forbifarten noterer jeg, at præses s. 277 skriver: »Chr. IX skal have tøvet med at underskrive fællesforfatningen. Monrad skal have søgt at påvirke ham dertil personligt.« Præses, der som nævnt ellers er grundigt inde i kilderne, har øjensynlig overset, at statsrådsprotokollerne viser, at kongen vægrede sig ved at underskrive, men til sidst gjorde det efter et stærkt pres, og at Monrad vel deltog heri, men på en tvetydig måde¹⁶.

Et hovedafsnit må naturligvis dreje sig om Monrads håndtering af krigen i 1864, og det fylder da også 102 sider. Hans virke som konsejlspræsident falder både politisk og psykologisk i tre afsnit: 1) hans ageren i Sønderjylland umiddelbart før Dannevirkes rømning, 2) hans reaktion på denne, og 3) hans styring af den danske delegation på Londonkonferencen.

Præses begynder sin fremstilling med et citat fra Kriegers dagbøger (s. 293), som på dette område er andenhånds, og så følger rask udsagn fra den franske gesandt Dotézac, påny uvennen Martensen, redaktør C.St.A. Bille og dronning Louise, uden at der gøres et forsøg på at kvalificere deres udsagn. Er de alle lige gode? Monrads eget brev til sønnen Viggo, der som reserveløjtnant skulle med i krigen, er en førstehåndskilde, men hvad siger den (s. 295)?

S. 297 følger Thomas Graaes karakteristik af Monrad og kongen på Flensborg banegård, hvor Monrad med en »næsten dæmonisk glans fra det skarpe dybe blik« ifølge Graae ligner en konge, og kong Christian Monrads adjudant. Men Graaes fremstilling er fra 1917, og i øvrigt var Graae upålidelig. Jeg synes, det er vanskeligt at drage endegyldige konklusioner af Monrads adfærd under dette forspil, men jeg medgiver, at hans proklamation til hæren (s. 300) selv ud fra tidens forudsætninger har et eksalteret præg.

16. Statsrådets forhandlinger, IX bd. ved Harald Jørgensen, 1970, s. 188.

Så kom rømningen af Dannevirke 5. februar 1864 – for det danske folk et chok af samme karakter som 9. april 1940. Det spørgsmål rejser sig da, om der er en diskrepans mellem Monrads udtalelser til general de Meza før rømningen og hans holdning, da rømningen havde fundet sted, og opinionen reagerede med en voldsomhed, der måtte gøre vogterne af det kun 15 år gamle demokrati angst. Jeg synes, at Monrads tale i folketinget 7. februar 1864, som citeres s. 302-304, er et mesterligt stykke politik, idet han hverken accepterer Dannevirkes rømning eller desavouerer de Meza, og samtidig opnåede han det primære formål at besværges folkestemningen og alligevel at stå frit over for fremtidige dispositioner. Her er tale om en stor politiker, der har fuld kontrol over sig selv, og bl.a. derfor mestrer han situationen.

Som præses må også jeg finde, at Monrads forsøg på at få kronprinsen til at melde sig som menig er »umiddelbart besynderlig« (s. 308), og samtalen med den franske gesandt Dotézac virker heller ikke betryggende (s. 309). Men af Monrads støtte til krigsministerens krav om de Mezas afskedigelse kan der ikke udledes noget om Monrads sindstilstand. Han handlede ganske, som ministre altid har handlet og vil handle, når en embedsmand med fordel kan ofres – og i det konkrete tilfælde havde de Meza ved sine egne udtalelser i den grad lagt løkken om sin egen hals (s. 310), at han ikke stod til at redde. Præses har brugt Svend Hauges menneskeligt meget givende udgave af D.G. Monrads breve (1969), men præses burde også have benyttet *Breve fra reserveløjtnanten til konseilspræsidenten. Viggo Monrads breve til faderen D.G. Monrad 1863-64*. Ved Albert Fabritius (1964). Jeg synes, det ville have været interessant, om præses havde diskuteret, om Monrad blev påvirket af sin søn, der var med både ved Dannevirke og Dybbøl¹⁷.

Monrads krav om at fastholde Dybbøl på trods af alle militære instanser var en eklatant militær og diplomatisk fejltagelse, der medførte urimelige danske tab. Men noget sikkert indicium for sindssyge er det vel ikke? Derimod vidner fru Tschernings udsagn om Monrad (s. 314f) om en opførsel, som ikke svarede til katastrofen ved Dybbøl en uge før, og brevene fra de samme dage om en dynastisk forening af Norden er præget af fantasi (s. 321). Et afgørende vidnesbyrd om mental ustabilitet indeholdes også i Vedels brev til Krieger 19. maj 1864 (s. 323f) og i Monrads eget brev til den danske delegation på Londonkonferencen (s. 326f). De viser, at Monrad ikke længere var i stand til at tænke klart, og at han var til det yderste rådvild. Dette fremgår også af, at han i statsrå-

17. Se f.eks. brevene 14.2. og 27.2. 1864, Reserveløjtnanten, s. 82 f. og 86.

det 20. juni 1864 skubbede den skæbnesvangre afgørelse af, om vi skulle acceptere det britiske tilbud om voldgift, over på kongen. Ikke blot var det ukonstitutionelt og i strid med Monrads egen opfattelse af kongens rolle, men det var også åbenbart urimeligt, da kongen var helt uskikket til at træffe denne afgørelse, dels på grund af dynastiske fordomme, dels fordi han slet ikke havde den indsigt og dømmekraft, som hans konseilspræsident havde – eller burde have haft. Vedels referat af samtalen med Monrad før statsrådsmødet er fældende (s. 329), og det samme er Monrads eget udsagn: »Alt eller intet« (s. 331). Da fredstraktaten, som beseglede tabet af hele Slesvig (og Holsten) 9. november 1864 var til behandling i rigsrådet, stemte Monrad – nu forhenværende konseilspræsident – imod og begrundede det i en tale, som præses citerer helt uden kommentarer, skønt den umiddelbart synes at støtte præses tese.

Dette sted egner sig godt til at tage afhandlingen og præses arbejdsform op til samlet vurdering. Præses er gennem sin udstrakte læsning godt indlevet i Monrads samtid, og dette bærer ham igennem enkelte historiske brist. Med stor flid har han samlet så at sige alle udsagn om Monrad, men de citeres ofte, uden at det fremgår, i hvilken kontekst de fremkom. Jeg har fremført flere eksempler på, at præses ikke i tilstrækkelig grad gør opmærksom på ophavssituationen og dens betydning for kildens udsagnskraft endsige på, hvorledes kildens ophavsmænd stod i forhold til Monrad. Undertiden jævnføres samtidige vurderinger med meget sene udsagn, uden at tidsperspektivet bedømmes. Jeg skal blot anføre et enkelt sted til. S. 460f. citeres den kontroversielle forfatter Erik Skrams meget ubehagelige karakteristik, om hvilken det i noten oplyses, at den er trykt posthumt i 1925. Det ville her være af værdi at få oplyst, hvornår karakteristikken er affattet, og hvorledes E. Skram, der som frivillig i »Monrads krig« i 1864 blev såret og faldt i preussisk fangenskab, skal bedømmes som kilde¹⁸. Mange kunne ikke fordrage Monrad, nogle fordi de var misundelige, andre fordi de anså ham for en farlig politisk modstander og atter andre, fordi de var snæversynede viktorianere. Biskop Martensen er et eksempel herpå, når han kan skrive: »Underligt må det se ud i et menneskes indre, der om aftenen oversætter profeterne og om formiddagen intriguerer i rigsrådet« (s. 382). Så var venen Orla Lehmann mere forstående, når han lidt ironisk kaldte Monrad for »Dan-

---

18. I sin ridderbiografi fra 30.4. 1909 omtaler Skram også mødet med Monrad og skriver bl.a., »at den nationalliberale kæmpe kun havde slide og lidt brugelige våben at føre i marken mod en velforsynet hedspore som mig«. (Ordenskapitlet). Man kan vel ikke forvente, at en ferierende person af Monrads format nødvendigvis gider seriøst at diskutere med en opblæst grønskolling.

marks Richelieu«, og i øvrigt har jo Nyholm klart afproblematiseret det, Martensen fandt var et problem (s. 294f).

S. 538f. opregnes 22 udsagn om Monrad af 21 forskellige personer, uden at der gøres noget forsøg på at bedømme deres udsagnskraft. Enhver udtalelse synes lige vægtig.

Det må beklages, at præses ikke har gjort sig dette problem helt klart. Det ville have nuanceret hans resultater, men næppe ændret hovedresultaterne, der til gengæld ville fremtræde som mere overbevisende. Det ville også have været ønskeligt, om præses havde anstillet betragtninger over, i hvor høj grad Monrads retorik og hans polemiske stil adskilte sig fra eller lignede samtidens.

I sin bog om Søren Kierkegaards psykologi (1972) skriver Ib Ostensfeld:

»Er man ude i patografisk ærinde hos digtere og forfattere, må man gå til værket med største forsigtighed. Hver gang man støder på et træk, der ser ud til at kunne tolkes som en sygelig manifestation, må man spørge sig selv, om det ikke med samme ret kan tydes som udslag af skribentens usædvanlige personlighed og sprogbevne. Man må med andre ord være i lige så høj grad fortrolig med genialitetens udtryksformer som med de sygelige fremtoningstræk for at man kan fælde den rette dom. På dette område begås mange fejl på grund af en alt for ensidig betragtning. Andre fejltagelser skyldes, at man ikke i tilstrækkelig grad og minutiøst efterforsker den patograferede persons ydre livsomstændigheder, der ofte, når de eftergås med pinlig opmærksomhed, viser sig at kunne forklare sjælelige fænomener på naturlig måde, uden at man behøver at ty til patologiske tydingen.«

Selv om Ostensfeld taler om digtere og forfattere, gælder advarslen nu også andre store personligheder, og præses burde, synes jeg, have lyttet mere til advarslen.

Præses er nemlig i nogen måde faldet i den grøft, vi forskere ofte kommer i: At vi mere eller mindre ubevidst opsøger de udsagn, der passer til vor arbejdshypotese, ligesom vi ofte indfortolker denne, hvor den måske ikke holder. Man kan næsten få det indtryk, at Monrad var latent psykotisk hele livet. En ikke-psykiater stiller sig det spørgsmål, om det nu også var tilfældet – eller om han dog ikke i de længste perioder var sjæleligt rask, men en hyperbegavelse, som ikke kan måles med et hverdagsmenneskes alen. F.eks. bliver Monrads utrolige arbejdsevne gjort til noget mistænkeligt (s. 556). Men arbejdsglæde forbundet med en robust fysisk konstitution er dog ikke uden videre et psykiatrisk fænomen. Alvor er ikke det samme som melankoli (s. 537), og det behøver vel ikke at

have med sindssyge at gøre, at Monrad ofte »i løftet stemning« har kunnet prædike over temaer, hvortil han »har hentet inspiration i melankolske tilstande«. Og hvad ligger der i at karakterisere Monrads pjecer som »stemningsbetonede« (s. 152)? Det er jo en stor del af al politisk agitation.

Man sporer også i afhandlingen en tendens til at udelade billeder af »den sunde Monrad«. I Huges brevudgave kan findes talrige udsagn. Selv da Monrad føler sig ensom og forladt efter sin første hustrus død i 1871, skriver han til sønnen Viggo: »Sorgens højtide er smerte og tårer eller rettere det, at øjet bliver vådt. Dens hverdag er derimod livslede«; men så tilføjer han: »Nu må man se at gribe om livet, for at det ikke skal slippe bort«. Han taler om livsglæden: »Har man den, kan man frejdig gennemgå alle livets sorger og smerter. Jeg regner den med til bønner: Giv os idag det daglige brød«¹⁹. Han ved, at man ikke er herre over denne livsglæde eller livslyst, men den dukker stadig frem igen efter nedtrykte perioder²⁰. Hans åndelige vitalitet var usædvanlig. Han kunne som flere andre store arbejdere nåsommelst om dagen lægge sig til at sove og vågne forfrisket 10 minutter efter. »Jeg anser det for en af mine fortrinlige egenskaber«²¹.

Også da alderens gebrækkigheder melder sig (bl.a. med angina pectoris) fortsætter han et virksomt liv. 24. juli 1880 skriver han til Viggo:

»Om nogle timer skal jeg ud på min sidste visitats for i år... Jeg glæder mig både til at tage ud på visitats og til at komme hjem til kirkefædrene og Emmy. Det er et mageløst embede at være biskop i Lolland-Falsters stift; jeg ville ikke bytte det for noget andet. Her er så lidt at bestille, ikke mere end hvad der behøves til at forfriske efter studiet. Hvor længe jeg imidlertid kan blive i dette mageløse embede, ja det ved Vor Herre. Mit hjerteonde er nemlig tiltaget i betydelig grad. Det er i øvrigt ikke uden store fordele således at blive mindet om livets usikkerhed...«²².

Jeg kan ikke se det mindste af den psykiatrisk løftede stemning. Anføres kan også brevene fra 21. september 1880²³ og 14. november 1879 (citeret af Schioldann Nielsen s. 478f).

Der er ikke noget psykiatrisk påfaldende i disse breve. Og de er vel at mærke skrevet samtidig med, at hans børn voldte ham problemer, og med at han var genstand for kritik i pressen og mand og mand imellem.

19. Hauge s. 101f.

20. Sst. s. 336ff.

21. Sst. s. 335, jvf. Povl Bagges kronik i Politiken 14.4. 1969.

22. Hauge s. 245f.

23. Hauge s. 249f.

Som ikke-psykiater kan jeg ikke afgøre, om præses har ret i sin konklusion om Monrads adfærd specielt i 1864: at den »antagelig har været stadigt vekslende mellem det habituelt cyklotyme og let til moderat udtalte manio-depressive tilstande under et uroligt billede i form af opstemhedsfaser vekslende med blandingstilstande« (s. 370). Men jeg synes, det lykkes præses grundigt og overbevisende at dokumentere, at Monrad var så svingende – vekslende mellem tungsind og opstemthed – rådvild, forstumlet, selvovervurderende, fejl disponerende og fantaserende, at denne tilstand ikke alene lader sig forklare ved den katastrofale situation, landet befandt sig i – og som forværredes af Monrad.

Leonard og Renata Heston skriver i det omtalte værk: »Når man er på den maniske side, synes alt godt muligt, problemerne opløses. Fortiden, nutiden og fremtiden forekommer yderst vigtig og er årsag til opstemthed. Omgivelserne vurderes og behandles på denne baggrund, hvilket fører til alvorlige fejl i bedømmelsen. Depression fører til en overvurdering af hindringer og til handlingslammelse, mens mani forårsager en overoptimistisk negligering af virkelige risici og af reelle problemer«²⁴.

Denne karakteristik rammer meget godt Monrads handlingsmønster fra han greb magten, lod Dybbøl forsvare urimeligt længe og endelig handlingslammet lod kongen træffe afgørelsen i voldgiftsagen.

Nuanceret og forsigtig, men utvivlsomt rigtig forekommer også afhandlingens sammenfatning af de sjælelige årsager til Monrads udvandring (s. 392-94). Monrad var først og fremmest forbitret på sine usle landsmænd. Andre statsmænd har i nederlagets time sagt det samme.

Forklaringen på flere af Monrads politiske dispositioner især 1863-64 ligger altså i en i al fald periodevis anormal sindstilstand. Som historiker tør jeg som allerede berørt ikke gå ind i en detaljeret diskussion af denne sindstilstand, men nøjes med at fastslå, at afhandlingen efter mit skøn godtgør, at Monrad tilhørte, hvad psykiatrien kalder »den manio-depressive formkreds.« Denne diagnose må som sagt til for at forklare Monrads handlinger i 1864, og præses har herved øget vor historiske viden på en måde, som en historiker ikke kunne. Men jeg synes på den anden side, at præses går for vidt, når han til sidst slår fast, at »det afgørende i forståelsen af Monrads personlighed er påvisningen af, at han har været af manio-depressiv, cyklotym konstitution. Dette har formentlig været det udslagsgivende i hans væremåde og handlen« (s. 547f). Mod dette sætter jeg Monrads blændende begavelse og brændende ærgerrighed, der er mindst lige så udslagsgivende som hans manio-depressive gemyt.

24. Heston s. 46.

I sin disputats skrev Hauge, at det endnu ikke var lykkedes – »om det nogensinde sker – at nå en nogenlunde afsluttet og sikker karakteristik af, hvordan Monrad egentlig var« (s. 266).

Jeg tror ikke, det er muligt at trænge dybere ind i Monrads uforklarlige sider, hans psyke, end tilfældet er her. På trods af de fremførte forbehold mener jeg, at præses ved sit store og grundige arbejde beviser også sin overordnede tese, nemlig at den patografiske metode »således kan betegnes som en i historieforskningen ikke uvæsentlig hjælpedisciplin« (s. 560).

Og hvad skal det hele så tjene til, vil en og anden måske spørge? Der har været sat spørgsmålstegn ved patografiske undersøgelser af f.eks. Grundtvig. Det er alene det færdige resultat, der tæller, er det fremført f.eks. af Hal Koch, og om dette er skabt i et sygt eller i et rask sind, kan være ligemeget – et synspunkt patograferne selvfølgelig afviser²⁵. Når det gælder handlingsmennesker som politikere med en betydelig magt – oven i købet ekstraordinær stor på grund af en national krise – er jeg ikke i tvivl om svaret, hvad jeg allerede sagde i begyndelsen, men som jeg vil slutte med at sætte en streg under.

Vi må erkende, at syge mennesker – være sig fysisk syge eller psykisk syge – er blevet politikere og stadig kan og vil blive det og altså opnå en magtposition, som kan lede hele folk i ulykke eller i al fald volde betydelig skade. Der er andre nu afdøde danske (og udenlandske) ministre, som af psykiske grunde i al fald periodisk har været uskikkede til deres poster. Det må da ligefrem være en pligt at søge at klarlægge alle faktorer, som har været afgørende for en politikers ellers uforklarlige handlinger og analysere dem. I demokratiske lande kan det lade sig gøre – og det bliver altså også gjort.

Derfor tak og til lykke til dagens doktorand.

---

25. Ib Ostenfeld i Berl.Tid. kronik 16.2. 1979.